

IV. АДМІНІСТРАТИВНЕ ПРАВО ТА ПРОЦЕС. ФІНАНСОВЕ ПРАВО

УДК 347.73

© 2012 р. Е.С. Дмитренко

Національна академія Служби безпеки України, Київ

ФІНАНСОВО-ПРАВОВА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ : ПОНЯТТЯ, ОЗНАКИ ТА БЕЗПЕКОЗНАВЧИЙ ЗМІСТ

Стаття присвячена дослідженню фінансово-правової відповідальності. Визначено поняття, ознаки фінансово-правової відповідальності та її безпекознавчий зміст. Проаналізовано вплив механізму фінансово-правової відповідальності на забезпечення фінансової безпеки держави та запропоновано окремі шляхи його удосконалення.

Ключові слова: фінансово-правова відповідальність, фінансова безпека держави, удосконалення механізму фінансово-правової відповідальності.

Постановка проблеми. Обраний нашою державою шлях інтеграції до європейського і світового просторів зумовлює необхідність реформування поряд з іншими важливими інститутами й фінансової системи України з метою створення умов для її безпечного функціонування. Цьому можуть перешкоджати різні чинники – насамперед, вчинення фінансових правопорушень. Актуалізація зазначених питань також пов'язана з тим, що однією з причин вчинення фінансових правопорушень є вади механізму фінансово-правової відповідальності. А тому аналіз проблемних питань фінансово-правової відповідальності та визначення її безпекознавчого змісту за сучасних умов є важливим й актуальним напрямом фінансово-правових досліджень.

Ступінь наукової розробки проблеми. Питання фінансово-правової відповідальності були предметом наукових досліджень. Зокрема, їм присвятили свої роботи такі представники фінансово-правової науки, як Л.К. Воронова, Р.О. Гаврилюк, А.Й. Іванський, М.В. Карасьова, М.П. Кучерявенко, О.А. Музика, О.П. Орлюк, П.С. Пацурківський, Н.Ю. Пришва, І.А. Сікорська та інші. Також в аспекті зазначених вище проблем заслуговують на увагу дослідження з питань фінансової безпеки, проведені О.І. Барановським, М.М. Єрмошенком, В.А. Ліпканом, О.С. Ліпкан, П.С. Пацурківським, О.О. Яковенком та іншими вченими. Проте питання щодо визначення безпекознавчого змісту фінансово-правової відповідальності залишаються не вирішеними та потребують наукового обґрунтування.

Мета статті – обґрунтувати безпекознавчий зміст фінансово-правової відповідальності, проаналізувати вплив механізму фінансово-правової відповідальності на забезпечення фінансової безпеки держави та запропонувати окремі шляхи його удосконалення.

Виклад основного матеріалу. Одним із найважливіших видів національної безпеки є фінансова безпека, так як її механізм безпосередньо впливає на фінансове забезпечення усіх сфер діяльності держави, органів місцевого самоврядування та виконання ними визначених законодавством завдань і функцій.

Слід зазначити, що фінансова безпека держави як стан захищеності і забезпечення життєво важливих фінансових інтересів особи, суспільства, держави, її адміністративно-територіальних утворень правовими, економічними, політичними, кадровими, інформаційними, науковими, оперативнорозшуковими та іншими заходами в державі і за її межами [3, с. 17] має власну систему забезпечення. У результаті критичного аналізу підходів науковців щодо визначення системи забезпечення фінансової безпеки, зокрема О.І. Барановського [1, с. 38,41], М. М. Єрмошенка [4, с. 35,216], В. А. Ліпкана, О. С. Ліпкан, О. О. Яковенка [9, с. 208], вважаємо, що у зазначеній системі її складовими елементами є такі: правове забезпечення; економічне забезпечення; політичне забезпечення; кадрове забезпечення; наукове забезпечення; оперативнорозшукове забезпечення; інформаційне забезпечення.

Проаналізувавши наявні наукові джерела [13, с. 64] та нормативні акти із проблематики, що розглядається, можна констатувати, що стан фінансової безпеки багато в чому визначається рівнем правового регулювання відносин у сфері фінансової діяльності держави, органів місцевого самоврядування (далі – фінансової діяльності), а причиною вчинення фінансових правопорушень, є, зазвичай, недоліки та прогалини фінансового та іншого законодавства. На основі викладеного приходимо до висновку, що правове забезпечення є одним із найважливіших елементів системи забезпечення фінансової безпеки є держави.

Огляд наукових джерел показує, що питання змісту правового забезпечення фінансової безпеки держави та його механізму фінансово-правовою наукою не досліджені. З урахуванням цього нами та на основі власних досліджень пропонується змістом правового забезпечення фінансової безпеки вважати здійснюване державою за допомогою системи правових засобів упорядкування суспільних відносин у цій сфері, їх юридичне закріплення та охорона. Натомість, механізм правового забезпечення фінансової безпеки, на нашу думку, є системою відповідних правових засобів, в тому числі й фінансово-правових, за допомогою яких та досконалого правового регулювання фінансових правовідносин і системи контролю за фінансовою діяльністю можна забезпечити стабільність фінансової системи, попереджувати, виявляти та припиняти фінансові правопорушення, що виступають основними загрозами фінансовій безпеці держави.

Якщо звернутися до наукових розробок питань про елементи механізму правового забезпечення фінансової безпеки, то слід підтримати тих учених, які до них відносять принципи, функції і методи [4, с. 35; 10, с. 130]. Проте такий перелік, на нашу думку, є неповним і має включати, на наше переконання, також й інші правові засоби (правові норми і правовідносини у сфері забезпечення фінансової безпеки та юридичну відповідальність їх учасників), а також фінансово-правові засоби (принципи, методи, функції фінансово-правового регулювання, фінансово-правові норми, фінансові правовідносини, фінансово-правову відповідальність).

В аспекті дослідження проблематики механізму правового забезпечення фінансової безпеки проаналізуємо окремі проблеми фінансово-правової відповідальності як одного з елементів зазначеного механізму.

Детальне вивчення фінансово-правової літератури показує, що на сьогодні інститут фінансово-правової відповідальності сформований об'єктивно [10, с. 77], однак потребують теоретичного обґрунтування такі питання, як її найменування, ознаки та зміст. Аналіз фінансово-правових джерел свідчить, що вчені пропонують називати аналізований вид юридичної відповідальності таким чином: “фінансова відповідальність” [6, с. 187], “фінансово-правова відповідальність” [5; 6, с. 181; 7, с. 187], “фінансова юридична відповідальність” [8, с. 32], “відповідальність за порушення фінансового законодавства” [15, с. 110; 16, с. 79], “відповідальність за порушення норм фінансового права” [7, с. 187]. Втім,

детально дослідивши зазначені думки та зіставивши часткові поняття (“фінансово-правова відповідальність”, “фінансова юридична відповідальність”) із загальними поняттями (“відповідальність за порушення норм фінансового права”), пропонуємо вживати як більш коректні такі поняття: загальне – “юридична відповідальність суб'єктів фінансового права” та часткове – “фінансово-правова відповідальність”.

У результаті аналізу наукових джерел виявили, що дослідниками фінансово-правова відповідальність визначається як застосування до порушника фінансово-правових норм заходів державного примусу уповноваженими на те державними органами [6, с. 183]. За іншого підходу, така відповідальність розглядається як нормативний, формально визначений у фінансовому праві, гарантований і забезпечений фінансово-правовим примусом юридичний обов'язок зазнавати правопорушником заходів державного примусу у вигляді фінансових санкцій за вчинене ним правопорушення у сфері фінансової діяльності [5, с. 12; 11, с. 194]. Однак зазначені визначення, на наш погляд, є неповними, так як не охоплюють усю систему ознак цього виду відповідальності, на яких має ґрунтуватися її визначення. У фінансово-правових джерелах йдеться про такі ознаки: виникає у зв'язку зі вчиненням правопорушення у сфері фінансової діяльності [10, с. 78-79; 12, с. 4]; виражається у застосуванні до правопорушника фінансово-правових норм уповноваженими на те державними органами заходів державного примусу [6, с. 183; 14, с. 39]; встановлюється державою у фінансово-правових нормах, які є охоронними і містять у своїй структурі фінансово-правові санкції; реалізується у специфічній процесуальній формі [6, с. 182-183]. Науковці до ознак фінансово-правової відповідальності також відносять наступні: рішення про накладання фінансових санкцій може бути прийнято як державним органом, так і (у визначених законом випадках) власне правопорушником [10, с. 78]; полягає в обов'язку суб'єктів правопорушення зазнати певних позбавлень майнового характеру, пов'язаних із застосуванням до правопорушника фінансових санкцій [10, с. 78-79; 14, с. 38]. Проведений аналіз свідчить, що розглянуті ознаки доцільно уточнити, вказавши, що йдеться про фінансово-правову відповідальність у ретроспективному аспекті, яка є системою правовідносин, а також визначивши їх суб'єктів, зміст і мету такої відповідальності.

Із урахуванням цих уточнень пропонуємо до ознак фінансово-правової відповідальності (у

ретроспективному аспекті) віднести й такі: є системою правовідносин між державою в особі уповноважених органів та порушником приписів фінансово-правових норм; її змістом є спричинення для правопорушника певних негативних наслідків за фінансове правопорушення, а метою – покарання правопорушника у притаманній сфері фінансово-правового регулювання формі, охорона фінансових правовідносин, припинення правопорушення та відшкодування завданої шкоди.

Наведене вище дає підстави запропонувати таке визначення: фінансово-правова відповідальність (у ретроспективному аспекті) – це система правовідносин між державою в особі уповноважених органів та порушником приписів фінансово-правових норм, змістом яких є спричинення для правопорушника певних негативних наслідків за фінансове правопорушення з метою покарання правопорушника у притаманній сфері фінансово-правового регулювання формі, охорони фінансових правовідносин, припинення правопорушення та відшкодування завданої шкоди.

На основі викладеного можна зробити висновок, що фінансово-правова відповідальність є основним засобом дотримання законності й порядку у сфері фінансової діяльності, а отже – і забезпечення фінансової безпеки держави. Її механізм може сприяти забезпеченню фінансової безпеки через його спрямування на охорону фінансових правовідносин, на дотримання їх учасниками правових приписів у сфері фінансової діяльності та засудження тих, хто їх порушує, а також на попередження вчинення фінансових правопорушень.

Якщо мову вести про склад фінансового правопорушення як окремого виду правопорушення [6, с. 184; 11, с. 199; 12, с. 3] та фактичну підставу для застосування фінансово-правової відповідальності, то це питання також слід розглядати в безпекознавчому аспекті. Фінансові правопорушення через їх суспільно шкідливий (небезпечний), протиправний характер виступають загрозами фінансовій безпеці держави, так як їх вчинення спричиняє шкоду державі, суспільству, і в кінцевому підсумку – кожному конкретному громадянину [6, с. 185] шляхом ненадходження до бюджетів і державних цільових фондів у належному обсязі коштів для їх формування та виконання державою, органами місцевого самоврядування завдань і функцій.

Як свідчить аналіз, фінансові правопорушення носять системний характер і охоплюють такі сфери фінансової діяльності, як бюджетна, податкова, валютна тощо. Інакше кажучи, мова

йде про бюджетні, податкові правопорушення, правопорушення у сфері запозичень, правопорушення у сфері грошового обігу та розрахунків, валютні правопорушення. У кожній групі можлива внутрішня класифікація. Так, залежно від стадії бюджетного процесу бюджетні правопорушення можна поділити на ті, що вчиняються під час складання проектів бюджетів, розгляду проекту та прийняття Закону про Держбюджет (рішення про місцевий бюджет), виконання бюджету, підготовки та розгляду звіту про виконання бюджету і прийняття рішення щодо нього. Серед податкових правопорушень залежно від видів обов'язкових платежів можна виокремити правопорушення при сплаті податку на прибуток підприємств, податку на доходи фізичних осіб, ПДВ, акцизного податку, мита тощо.

З іншого боку, вплив фінансових правопорушень на фінансову безпеку держави виявляється також у їх посяганні на порядок здійснення фінансової діяльності і в тому, що об'єктами таких правопорушень, фактично, є публічні фінансові інтереси – держави, органів місцевого самоврядування.

А тому, враховуючи думку ПС. Пацурківського, що фінансова безпека держави залежить від ефективної боротьби з фінансовими правопорушеннями [13, с. 735], на наше переконання, протидіяти вчиненню фінансових правопорушень можливо лише за умови функціонування досконалого механізму фінансово-правової відповідальності. Оскільки, як свідчить проведений аналіз фінансового та іншого законодавства, мають місце окремі недоліки такого механізму, то, на думку автора, виправити окремі з них можливо шляхом внесення змін до фінансового законодавства. Так вважаємо доцільним внести окремі зміни до Бюджетного кодексу України: до статей 35, 38, 117 додати норми про відповідальність Кабінету Міністрів України, Міністерства фінансів України, Рахункової палати, їх посадових осіб за бюджетні правопорушення; у ст. 2 визначити поняття “неефективне використання бюджетних коштів”; у ст. 117 уточнити систему санкцій, до якої додати пеню і штраф тощо.

Також потребують удосконалення й норми Податкового кодексу України – про види податкових правопорушень, про розмір податкових санкцій (про що висловлювалися вчені, зокрема Р.О. Гаврилюк [2, с. 14]. Окрім цього, пропонуємо прийняти нову редакцію глави 11 Податкового кодексу України з назвою “Фінансово-правова відповідальність за порушення податкового законодавства”: у ст. 111 визначити поняття “фі-

нансово-правова санкція за порушення податкового законодавства”; до ст. 113 додати норму про застосування диференційованого розміру фінансово-правового штрафу за результатами перевірок залежно від характеру вчиненого правопорушення та вини суб’єкта; у главу додати окремі статті “Звільнення від відповідальності особи, яка вчинила податкове правопорушення”, “Відповідальність органів Державної податкової служби та їх посадових осіб за податкові правопорушення” тощо.

Також доцільно розробити проекти окремих нормативних актів та додати до них норми про механізм фінансово-правової відповідальності у випадку вчинення фінансових правопорушень. Мова йде про проекти законів України “Про декларування доходів фізичних осіб”, “Про міжнародну технічну допомогу”, “Про платіжні картки”, про Положення про золотовалютні резерви України тощо.

Висновок. Отже, найважливішим елементом системи забезпечення фінансової безпеки є механізм її правового забезпечення, до складових елементів якого поряд із принципами, функціями і методами, правовими нормами і правовідносинами у сфері забезпечення фінансової безпеки та юридичною відповідальністю їх учасників, а також принципами, методами, функціями фінансово-правового регулювання, фінансово-правовими нормами та фінансовими правовідносинами, належить і фінансово-правова відповідальність. Механізм фінансово-правової відповідальності має безпекознавчий зміст, оскільки сприяє забезпеченню фінансової безпеки держави через його спрямування на охорону фінансових правовідносин, на дотримання їх учасниками правових приписів у сфері фінансової діяльності та засудження тих, хто їх порушує, а також на попередження вчинення фінансових правопорушень. Фінансові правопорушення через їх системний характер і посягання на порядок здійснення фінансової діяльності та через те, що їх об’єктами, фактично, є публічні фінансові інтереси, є загрозами фінансовій безпеці держави. Для гарантування фінансової доцільно мати ефективну систему заходів із протидії вчиненню фінансових правопорушень, зокрема досконалий механізм фінансово-правової відповідальності.

Список літератури

1. Барановський О.І. Фінансова безпека в Україні (методологія оцінки та механізми забез-

печення) : монографія / О.І. Барановський. – К. : Київ. нац. торг.-екон. ун-т., 2004. – 759 с.

2. Гаврилюк Р.О. Дія норм податкового права в часі, просторі та за колом осіб (за законодавством України) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 “Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право” / Р.О. Гаврилюк. – К., 2002. – 21 с.

3. Дмитренко Е.С. Юридична відповідальність суб’єктів фінансового права у механізмі правового забезпечення фінансової безпеки України : монографія / Е.С. Дмитренко. – К.: Юрінком Інтер, 2009. – 580 с.

4. Єрмошенко М.М. Фінансова безпека держави: національні інтереси, реальні загрози, стратегія забезпечення : монографія / М.М. Єрмошенко. – К. : Київ.нац. торг.-екон. ун-т., 2001. – 399 с.

5. Іванський А. Й. Фінансово-правова відповідальність в сучасній Україні: теоретичне дослідження : автореф. дис. ...докт. юрид. наук : спец. 12.00.07 “Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / А.Й. Іванський. – О., 2009. – 42 с.

6. Карасева М. В. Финансовое право. Общая часть : учеб. / М. В. Карасева. – М. : Юристъ, 2000. – 256 с.

7. Кравченко Л. Проблеми відповідальності за порушення порядку здійснення валютних операцій в Україні / Л. Кравченко // Вісник Вищого арбітражного суду України. – 2000. – № 2. – С. 187-191.

8. Лисенко В. Фінансові санкції і Конституція України / В. Лисенко // Право України. – 1998. – № 12. – С. 32.33.

9. Ліпкан В. А. Національна і міжнародна безпека у визначеннях та поняттях / В. А. Ліпкан, О. С. Ліпкан, О. О. Яковенко. – К. : Текст, 2006. – 256 с.

10. Музыка О. А. Финансовое право : навч. посіб. / О. А. Музыка. – [2-е вид., допов. і перероб.] – К. : Вид. ПАЛИВОДА., 2005. – 260 с.

11. Орлюк О. П. Финансовое право. Академичний курс : підруч. / О. П. Орлюк. – К. : Юрінком Інтер, 2010. – 808 с.

12. Сікорська І. А. Правова відповідальність за порушення бюджетного законодавства : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.07 “Теорія управління; адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право” / І.А. Сікорська. – Ірпінь, 2004. – 18 с.

13. Пацурківський П.С. Правові засади фі-

нансової діяльності держави: проблеми методології : монографія / П.С. Пацурківський. – Чернівці : Рута, 1997. – 244 с.

14. Фінансове право : навч.- метод. посіб. – Ірпінь : Вид-во Академії ДПС України, 2001. – 182 с.

15. Фінансове право України : навч. посіб. [для студ. вищих. навч. закл.] / [Л. К. Воронова,

М. П. Кучерявенко, Н. Ю. Пришва та ін.] ; за заг. ред. Л. К. Воронової. – К. : Правова єдність, 2009. – 395 с.

16. Фінансове право України : підруч. / [Г. В Бех, О. О. Дмитрик, І. Є. Криницький та ін.] ; за ред. М. П Кучерявенка. – К. : Юрінком Інтер, 2006. – 320 с.

Стаття надійшла до редколегії 16 лютого 2012 року.

Рекомендована до опублікування у “Віснику” відповідальним секретарем Р.О. Гаврилюк.

E.S. Dmytrenko

Financial and legal responsibility: the concept, features and content of security knowledge

Summary

The article deals with topical issues concerning the definition of the security knowledge content financial legal responsibility. The effect of the mechanism of financial legal responsibility to ensure the financial security of the state is analyzed and suggested some ways to improve it.

Key words: financial legal responsibility, financial security of State, improvement of mechanism of financial legal responsibility.

Э.С. Дмитренко

Финансово-правовая ответственность: понятие, признаки и безопасноведческое содержание

Аннотация

Статья посвящена исследованию проблемных вопросов относительно определения безопасноведческого содержания финансово-правовой ответственности. Проанализировано влияние механизма финансово-правовой ответственности на обеспечение финансовой безопасности государства и предложены отдельные пути его усовершенствования.

Ключевые слова: финансово-правовая ответственность, финансовая безопасность государства, усовершенствование механизма финансово-правовой ответственности.